

25

TÜRK ŞEHİRCİLİĞİNİN ÖNEMLİ YAPILARI : SUTERAZİLERİ

TANJU CANTAY

Atatürk Kültür Merkezi yayınlayacaktır.

T. C.
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

SAYI : APK.Şb.612/1796

KONU : Erdem dergisinde

yayınlanacak makale

ANKARA

24 KASIM 1954

İLGİLİ MAKAMA

Doç. Dr. Tanju Cantay'ın "Türk Şehirciliğinin Önemli Yapıları: Suterazileri" başlıklı makalesi 5 adet fotoğrafı ile birlikte Erdem dergimizin ileriki tarihlerde çıkacak bir sayısında yayınlanacaktır.

Bilgilerinizi rica ederim.

Reşat Genç
Prof. Dr. Reşat GENÇ

Atatürk Kültür Merkezi

Başkan V.

Türk Şehirciliğinin Önemli Yapıları : Suterazileri

Tanju Cantay

Çeşme, sebil, cami ve hamamlara, gerekli suyu sağlayan, suyollarında basıncı ayarlayan ve suları ölçerek dağıtan suterazileri, günümüze sayıları azalarak ulaşan yapılardır. Suterazileri, suyollarında oluşan ve akışı engelleyen havanın açığa çıkmasını da sağlamışlardır. Kare planlı tabandan yukarı doğru daralan taş veya tuğla örgü kuleler olarak inşa edilen suterazilerinin içinde, bir geliş yolu ve bir çıkış yolu vardır, birkaç yere su gönderen terazilerde, ayrı çıkış yolları yer alır. Üstte bulunan, "sandık" olarak anılan, üzeri açık küçük mermer havuz, geliş yolu ile gelen sularla dolar ve belirli bir çapı olan borunun açıldığı çıkış yolu ile suyu istenen yere gönderir ; birkaç yere su gönderen terazilerde, istenen debi değerini veren değişik çaplı borular bulunur. Suterazilerinde, yapının önemine göre, içte, üstteki küçük mermer havuza ulaşmayı sağlayan döner bir merdiven, dışta çıkmalı taşlar veya örgüye sokulan dövme demir basamaklar görülür. 1750 yılı dolaylarına tarihlenen suyolları haritaları, dayama ağaç merdivenle de, küçük mermer havuza ulaşıldığını açıklar.

Yüzyıllarla ifade edilebilecek uzun ömürlerini, gece gündüz çalışarak geçiren bu yapıların birçoğu, bugün semt ve sokak adları ile yaşayan, eski suyolları haritalarında görülen eserler olarak, girişilen imar çalışmalarının getirdiği kayıpları açıklarlar.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'ye gelen G. Eneholm ve A.F. Andréossy, suterazilerini hayranlıkla anlatan, özelliklerini

inceleyen eserleri ile konuya ayrı bir önem vermişlerdir.

1829 yılında Edirne'ye gelen G. Eneholm, suterazilerini çalışma düzenleri ile anlatarak, Kıyık semtindeki ve "Eski Saray" köprülerinin yakınındaki ikişer suterazisinin varlığını bildirir⁽¹⁾. Kıyık semtindeki iki suterazisi, bugün bilinmeyen yapılar olarak eserde anılmıştır⁽²⁾. "Eski Saray" köprülerinin yakınındaki iki suterazisi, Sarayıçi'nde, Kanunî'nin 1529/30 (Hicrî 936) yılında inşa ettirdiği Kanunî Köprüsü girişindeki Terazî Kasrı ve Fatih Köprüsü girişindeki Adalet Kasrı'dır⁽³⁾. Her iki yapı da, birer kasır/suterazisi olarak inşa edilen bileşik yapılardır. Adalet Kasrı'nın günümüze ulaşmasına karşı, Terazî Kasrı 1893/94 (Hicrî 1311) yıllarında yıktırılarak, taşları ile Mekteb-i Sanayi inşa edilmiştir⁽⁴⁾.

1812 - 1814 yıllarında İstanbul'da bulunan Fransa elçisi A.F. Andréossy (1761-1828)'nin eserleri, suterazileri ile ilgili önemli bilgiler verir⁽⁵⁾. Yazar, Lyon'daki Roma dönemi sukemerlerinin, aradaki suyolları ile "ters sifon" olarak çalışan bir düzeni olduğunu, Osmanlı döneminde, bunun suterazilerinde görüldüğünü belirtir. İspanya'da Cadiz yakınında Puerto Real ve Madrit'in batısında Talavera de la Reina suterazilerini, İstanbul'a giden İspanyol gezginlerin getirdikleri bilgilerle inşa edilen yapılar olarak tanıtır⁽⁶⁾. Emevîler döneminde bu tesislerin görülmediğini açıklar.

Andréossy eserlerinde, suterazilerinin inşa edileceği yer, bunların inşası ve üstteki havuzun özellikleri ile ilgili olarak belirli kural ve ölçülere uyulduğunu belirtir :

- Bileşik kaplar esasına göre çalışan iki suterazisi arasındaki uzaklık 250 arşın (189.43 m) dolayında olacaktır⁽⁷⁾.

- Geliş yolu sürekli gelen su ile tam olarak dolu olacaktır. Suyun teraziye girişi sürekli ve geliş yolunu dolduracak yeterlikte

olmalıdır.

- Suterazisinde üstte havuzda geliş yolunun ağzı, gelen suyun kaynağının (geliş yerinin) yüksekliğinin 0.189 m (7 pouces) altında olacak, çıkış yolu ağzı da, bu değer 0.189 m (7 pouces) altında bulunacaktır⁽⁸⁾. Suyun akış yönünde birbirini izleyen her terazide, son yapıya kadar, bir önceki ile diğeri arasında, bu değerler korunacaktır.

- Suyun dağıtılacağı "taksim" in yüksekliği de, son suterazisinin 0.189 m (7 pouces) altında olmalıdır.

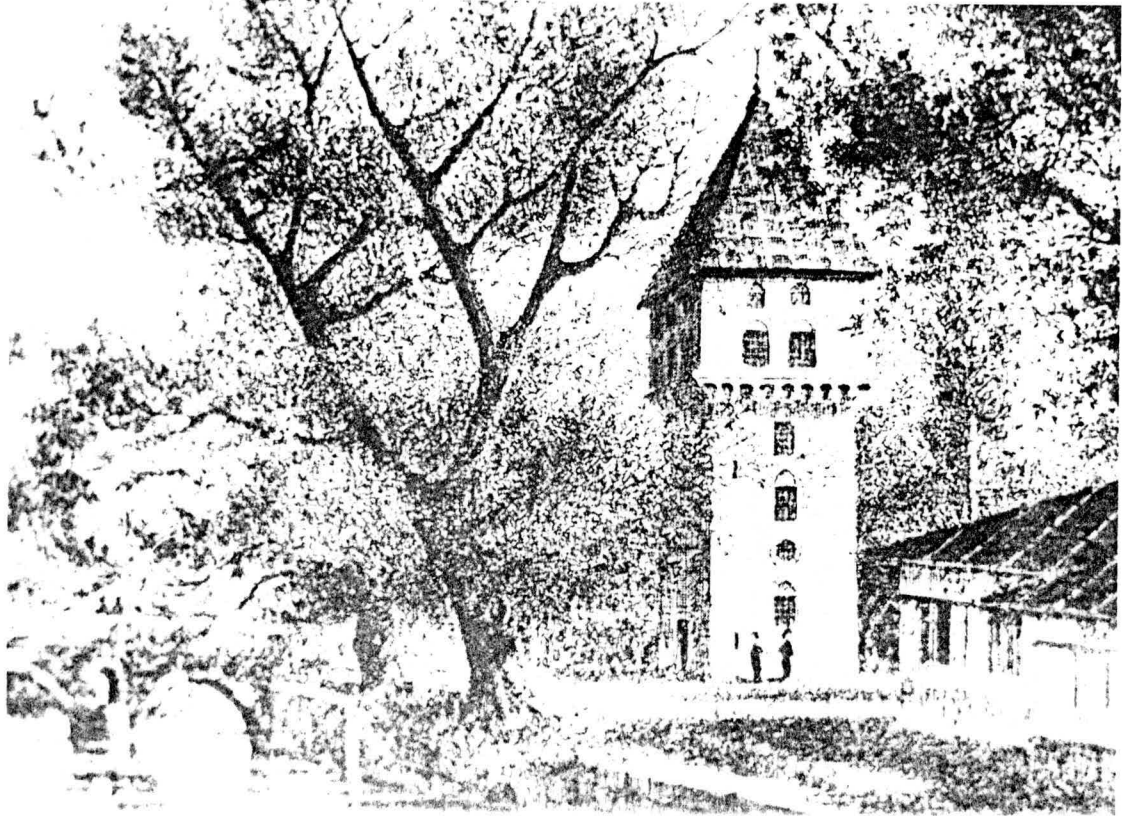
- 0.9 cm (4 lignes) çaplı bir daire açıklıktan, 8.1 cm (3 pouces) su yükü altında 12 saatte akan "2400 okka" su, 1 masura olarak ifade edilir⁽⁹⁾. 1 lüle, 8 masura karşılığı bir değerdir, "lüle" de suyun aktığı daire açıklığın çapı 2.47 cm (11 lignes) olarak belirir⁽¹⁰⁾.

- Suyun akışının düzenli olması için, üstteki havuzun, sürekli olarak dolu kalması ve su düzeyinin, çıkış borularının üst tanjant noktasının 8.1 cm (3 pouces) üzerinde olması gerekir.

Avrupa'da konut yapılarının çok katlı apartman yapılarına dönüştüğü, basınçlı su dağıtımı, havagazı kullanımı ve aydınlatmada, yenilik ve atılımların gerçekleştirileceği yılların öncesinde, iki yabancının, Türk şehirciliğinin akar su sorununu, geçen yüzyıllardan gelen bir deneyimle ustalıklı çözümlemesine duyduğu hayranlık, başka anı ve gezi günlüklerine de yansıyan bir gerçek olarak belirlemektedir.

(1) G. Eneholm, Notice sur les villes situées au-delà des Balkans, Saint-Petersbourg, 1830, s. 81.

- (2) Edirne'deki suterazilerini inceleyen Oral Onur, bu iki yapı ile ilgili bilgi vermemektedir. Oral Onur, Edirne Su Kültürü, İstanbul, 1978, s. 43-49.
- (3) Rifat Osman, Edirne Sarayı, yayınlayan Süheyl Ünver, Ankara, 1957, s. 26-27, 100-101.
- (4) Rifat Osman, aynı eser, s. 100.
- (5) Comte Andréossy, Voyage à l'embouchure de la Mer-Noire ou essai sur le Bosphore, Paris, 1818, s. 180-190, 237-241. M. le Comte Andréossy, Constantinople et le Bosphore de Thrace depuis 1812, Paris, 1828, s. 180-190, 245-246. Eser 1841 yılında yeniden yayınlanmıştır. Verilen bilgiler, genel olarak aynı bilgilerdir, çizimlerle açıklanmıştır. 1844 yılında Revue de l'Orient'da yayınlanan inceleme de, Andréossy'nin araştırmaları ile ilgili yeni bir yayındır. "Hydraulique turque - Les souterazi", Revue de l'Orient, 4, Paris, 1844, s. 370-374.
- (6) "Hydraulique turque ... ", s. 371.
- (7) Prof.Dr. Kâzım Çeçen, iki suterazisi arasındaki uzaklığı "yaklaşık 200 m" olarak belirler. Kâzım Çeçen, İstanbul'un Vakıf Sularından Halkalı Suları, İstanbul, 1991, s. 145.
- (8) 1 pouce = 0.027 m .
- (9) 1 ligne = 0.00225 m , 12 lignes = 1 pouce .
- (10) Prof.Dr. Kâzım Çeçen, suyolcusu İbrahim Usta'nın 1727 (Hicrî 1140) yılında verdiği bilgilerin, 1 lülenin çapını 25.3 mm olarak belirlediğini bildirir. 24.7 mm ile, 25.3 mm arasındaki yakınlık, Andréossy'nin tespitini doğrular. Kâzım Çeçen, Süleymaniye Suyolları, İstanbul, 1986, s. 70 .



Edirne Sarayı Adalet Kasrı



Eyüp'te Defterdar'da Saliha Sultan Suterazisi
(1736 Hicrî 1148 Zilkade)



Saliha Sultan Suterazisi, sandık

Diğer resimler baskıdadır .